

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Hilda Jeppsson

Griftefrid – för vem?

Om brott mot griftefrids skyddsintressen

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Tova Bennet

Termin: HT 2020

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
1 INLEDNING	5
1.1 Presentation	5
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Teori	6
1.5 Metod	7
1.6 Material	9
1.7 Forskningsläge	9
1.8 Etiska övervägningar	10
1.9 Disposition	11
2 HISTORIK	12
2.1 Från medeltid till 1734 års lag	12
2.2 Från 1864 års strafflag till brottsbalkens införande	14
2.3 Ändringar i brottsbalken	16
3 GÄLLANDE LAGSTIFTNING	18
3.1 Pietet	18
3.2 Anhöriga	18
3.3 Skydd för viloplats	21
3.4 Äldre kvarlevor	22
3.5 Skelettkvinnan	24
3.6 Estonia	26
4 ANALYS OCH SLUTSATSER	29
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	31

Summary

Crime against the peace of the grave, “brott mot griftefrid”, is found in 16 chap 10 § Penal Code of 1962 (brottsbalken). The paragraphs in the Penal Code aim to protect an interest. The interest can be that either of a group, an individual or of the society. The purpose of the thesis is to investigate if the protective interests behind the paragraph have different effects on different types of remains. The purpose is also to investigate how crime against the peace of the grave has been regulated historically, in order to see if the protective interests have changed. The first question at issue is how crimes against the deceased and their resting places have been regulated historically and whether the protective interests have changed. The second question at issue is what effect the protective interests have on different types of remains. The third and last question is if it is possible to draw any conclusions, based on the answers to the earlier questions, about how our remains will be treated in the future.

In the thesis, it is assumed that protective interests exist. The chosen method is legal analysis. For the part concerning legal history, the perspective is focused on how the regulations about deceased and their resting places have developed through history. The materials used are sources, literature, jurisprudence and court cases from lower courts.

The legal term “griftefrid” was introduced in the Penal Code of 1864. The issue has been regulated since at least the Middle Ages, with their first appearance in the laws of the Swedish provinces of the time, “landskapslagarna”. Theft from corpses, as well as digging them up, have been criminalized in different ways since then. Protective interests behind the paragraph are reverence (“pietet”) the deceased and the deceased’s kin. To act with reverence is to treat remains in a respectful manner. The public interest seems to determine when the paragraph is applied. The public interest to punish desecration following violence has, in lower court cases, been of greater importance than punishing possession of unidentified, non-buried human remains. Crime against the peace of the grave is not

applicable to remains that dates back to 1850 or earlier. Instead, the Heritage Conservation Act (kulturmiljölagen), SFS (1988:950), is applied. It is allowed to use these remains for research purposes or to place them in an exhibition at a museum. It is also possible, under certain circumstances, to gain ownership of such remains.

The passenger liner Estonia sank 1994 in the Baltic sea. The remains after hundreds of passengers still rests inside, and scattered around, the shipwreck. In order to protect the peace of the grave, a law, SFS (1995:732), was passed. The law states that it is forbidden to be in the vicinity of the shipwreck. A debate about the law arose during late 2020 following a television documentary that investigated how and why Estonia sank. The intention of the Swedish government is to investigate if the law can be altered and thus allow certain activity in the now forbidden area.

Regulations about crimes against the deceased have expanded through the years. The fundamental values have stayed virtually the same. The phrasing of 16 chap 10 § Penal Code of 1962 opens up for many interpretations. Lower courts have interpreted the paragraph in very different manners. How the contemporary society sees protective interests, and what is worth protecting, seems to affect how the paragraph is applied. Decisive for its applicability appears to be the age of the remains, as well as if there is a public interest to condemn for crime against the peace of the grave. Such public interests could be the interest of preserving reverence or if there are kin to the deceased person.

Sammanfattning

Syftet med uppsatsen är att undersöka om skyddsintressen bakom brott mot griftefrid kan få olika effekt för olika kvarlevor. Vidare syftar uppsatsen till att undersöka hur det reglerats historiskt för att få reda på om skyddsintressen förändrats över tid. Den första frågeställningen är hur brott mot avlidna och deras viloplats reglerats historiskt, liksom om äldre värderingar förändrats. Den andra frågeställningen är vilken effekt skyddsintressen bakom paragrafen får för olika typer av kvarlevor. Den sista frågeställningen är om man mot bakgrund av undersökningen kan dra några slutsatser om vad som kommer att ske med våra kvarlevor.

Som teori utgås från att det finns skyddsintressen bakom paragrafen. För att besvara syfte och frågeställningar används rättsanalytisk metod. Den rättshistoriska undersökningen sker ur ett rättsutvecklingsperspektiv. Det material som förekommer är källor, litteratur, juridiska tidskriftsartiklar samt rättsfall från lägre instanser.

Begreppet ”griftefrid” uppkom i samband med 1864 års strafflag. Stadganden om brott mot döda har förekommit sedan åtminstone landskapslagarnas tid. Stöld från döda, liksom uppgrävande, har i olika grad varit kriminaliserat sen dess. Skyddsintressen som ligger bakom brott mot griftefrid är pietet, den döde samt de anhöriga. Att agera med pietet innebär att man behandlar kvarlevor med respekt. Allmänintresset påverkar när paragrafen blir tillämplig. Allmänintresset att straffa skändning efter våldsbrott är, i underrättspraxis, högre än allmänintresset av att straffa innehav av oidentifierade, obegravda kvarlevor. Kvarlevor som är äldre än 1850 omfattas av kulturmiljölagen, SFS (1988:950). Dessa kvarlevor kan bli föremål för forskning samt ställas ut på museer. Under vissa förutsättningar kan de även bli föremål för äganderätt.

Efter färjan Estonias förlisning stiftades en särskild lag om gravfriden vid skeppsvraket, SFS (1995:732). Enligt lagens nuvarande lydelse får man inte befinna sig i området runt vraket. Efter en uppmärksam tv-dokumentär har det under hösten 2020 från regeringens håll uttryckts en vilja att utreda

en ändring av lagen, i syfte att under vissa förutsättningar tillåta dykning vid vraket.

Straffstadganden om brott mot döda har breddats och kommit att omfatta än fler gärningar under tidens gång. De grundläggande värderingarna har varit densamma under lång tid. Den nuvarande paragrafen är öppet formulerad och har i underrättspraxis tolkats mycket olika. Samtidens syn på vad som är skyddsvärt tycks påverka hur paragrafen tolkas och tillämpas. Avgörande för när paragrafen blir tillämplig synes vara åldern på kvarlevorna samt om det finns ett allmänintresse av att döma för brott mot griftefrid, antingen av pietetsskäl eller för att det finns anhöriga till den döde.

1 Inledning

1.1 Presentation

Paragrafen om brott mot griftefrid tycks, vid en första anblick, ge ett mycket omfattande skydd för avlidna och deras viloplatser. Nära och kära, liksom vi själva, verkar garanterade en fridfull sista vila. När man studerar lagrummet och dess tillämpning lite närmre förefaller det däremot som om alla kvarlevor inte omfattas av lagrummets allmänt hållna formulering.

På museer finns utställda kvarlevor, exempelvis Bockstensmannen¹. Det finns hemsidor på Internet där man kan köpa och sälja mänskliga kvarlevor². Vem är det lagstiftaren söker skydda med bestämmelsen? Vem är tillförsäkrad ett skydd genom brott mot griftefrid, och varför? Har lagstiftningen sett likadan ut genom historien?

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka om skyddsintressen bakom brott mot griftefrid kan få olika effekt för olika kvarlevor. Vidare syftar uppsatsen till att undersöka hur det reglerats historiskt för att få reda på om skyddsintressena förändrats över tid.

Uppsatsen söker besvara tre frågeställningar. Den första är hur brott mot avlidna och deras viloplatser reglerats historiskt, liksom om äldre värderingar förändrats. Den andra frågeställningen är vilken effekt som skyddsintressen bakom paragrafen får för olika typer av kvarlevor. Den sista frågeställningen är om man mot bakgrund av undersökningen kan dra några slutsatser om vad som kommer att ske med våra kvarlevor.

---

¹ Lihammer s. 46.

² Se hovrättsfallet B 1270-13.

1.3 Avgränsningar

Av tid- och platskäl har avgränsningar i ämnet behövt göras. Kvarlevor på museer behandlas endast kort. Frågan om vem som äger en kropp tas inte upp, inte heller förtal av avliden, 5 kap 4 § brottsbalken (BrB), ej heller vad som gäller för obduktion och donation. Den historiska tillbakablicken är långt ifrån heltäckande, då det saknas tid och utrymme för en mer gedigen återgivning inom ramen för uppsatsen.

1.4 Teori

Utgångspunkten för uppsatsen är att brott mot griftefrid tillkommit för att tillgodose ett eller flera av lagstiftaren värnade skyddsintressen.

Uppsatsens syfte är att undersöka om skyddsintressen bakom brott mot griftefrid kan få olika effekt för olika kvarlevor, liksom undersöka hur brott mot avlidna och deras viloplats reglerats historiskt. Enligt 16 kap 10 § BrB är det kriminaliserat att obehörigen flytta, skada eller skymfligen behandla lik eller avlidens aska, öppna grav eller göra annan skada eller ofog på kista, urna, grav eller annat de dödas vilorum eller på gravvård.

I Kriminalrättens grunder diskuterar Asp m.fl. kriminalisering och skyddsintressen. Författarna menar att kriminalisering av gärningar syftar till att påverka hur människor agerar.³ För att kriminalisering ska vara ett godtagbart sätt från lagstiftarens sida att styra samhället måste det finnas en anledning till kriminaliseringen. Författarna nämner som exempel ”liv, frihet, ära, hälsa, egendom, handlingsfrihet, rörelsefrihet, ekonomisk trygghet”⁴ som värden och intressen lagstiftaren kan anse vara skyddsvärda. Lagstiftaren kan beakta såväl individers privata intressen som grupper eller

---

³ Asp m.fl. s. 49.

⁴ Ibid. s. 55.

det offentliga intressen.⁵ Dessa intressen och värden kallas för skyddsintressen eller skyddsobjekt.⁶

Utgångspunkten är att det finns ett eller flera skyddsintressen bakom straffbudet. En undersökning av vilka dessa skyddsintressen är kan ge svar på hur paragrafen är avsedd att tolkas och tillämpas.

Den rättshistoriska tillbakablicken syftar till att visa på vilka skyddsintressen som tidigare varit aktuella samt se om dessa överensstämmer med nu gällande lagstiftning. Om dessa är densamma som idag, kan det tala för att straffbudet kommer fortsätta få en likartad tolkning även framåt. Om skyddsintressena istället förändrats, kan det tala för att det inte är självklart vad som kommer att gälla framåt.

1.5 Metod

Den metod som använts för uppsatsen är en rättsanalytisk. Uppsatsens metod har sin grund i den rättsdogmatiska men analyserar och tolkar utifrån en rättsanalytisk metod. Sandgren skriver i ett debattinlägg i Tidsskrift for Rettsvitenskap att det inte finns samförstånd angående vad den rättsdogmatiska metoden innebär och listar några uppfattningar om vad rättsdogmatik kan innebära. Rättsdogmatik använder sig av rättskällevärdet vid val och nyttjande av rättskällor. Rättsdogmatiken kan vidare fastställa gällande rätt, liksom avgöra hur en juridisk argumentation ska gå till. Rättsdogmatiken kan också systematisera och tolka rätten.⁷ Sandgren argumenterar att den mesta nutida rättsvetenskapen går utanför vad termen rättsdogmatik innehåller. I rättsvetenskapen och praktiken sker argumentation om spörsmål som sträcker sig längre bort än gällande rätt; man tar hänsyn till etik och värderingar, till samhällsklimatet. Praktiker och rättsvetenskap ser till fler källor än de traditionella rättskällorna, exempelvis

---

⁵ Asp m.fl. s. 55.

⁶ Ibid. s. 56.

⁷ Sandgren, TfR 2005 s. 649.

underrättspraxis. Sandgren menar att man därför istället bör tala om analytisk rättsvetenskap istället för rättsdogmatisk metod.⁸

För uppsatsen är en rättsanalytisk metod vald. Undersökningen tar hänsyn till, och avstamp i, erkända rättskällor; lagtext, förarbeten och praxis. Så långt följer det den rättsdogmatiska metoden. Uppsatsen kommer dock att hantera även andra källor, som underrättspraxis. Gällande rätt kommer även analyseras utifrån samhällets värderingar. Den metod som används är därför snarare rättsanalytisk än rättsdogmatisk. För att förstå vilken effekt lagtexten kan få, riktar uppsatsen blicken mot etiska spörsmål samt samtida och dåtida samhällsuppfattningar. Analysen tar in mångt fler perspektiv än enbart de traditionella rättskällornas.

För att få ytterligare ett perspektiv på hur synen på kvarlevor kan variera tas äldre kvarlevor upp, trots att de inte omfattas av 16 kap 10 § BrB. Många kvarlevor är bevarade långt efter det att paragrafens skydd upphört. Det blir därmed intressant att undersöka vad som gäller då. Undersökningen sker genom att dels beskriva gällande rätt för äldre kvarlevor, dels att kortfattat återge hur det faktiskt ser ut på museer.

Ett rättsutvecklingsperspektiv används i uppsatsen för att ge en överblick över tidigare lagstiftnings utformning samt dess skyddsintressen. Vid tillämpning av den rättsanalytiska metoden används ett kritiskt perspektiv gentemot både ålder på de använda källorna, samt mot rättskällevärdet i underrättsinstansernas uttalanden. Med anledning av att det finns få rättsfall från högre instans, samt att det endast finns en sparsam mängd litteratur, är ett kritiskt perspektiv angående rättskällornas relevans nödvändig, men också svår genomförd. Där det inte finns litteratur eller andra rättskällor som kan underbygga ett påstående i en SOU eller proposition så redovisas dess fakta ändå, men med ett litet förbehåll om att det kan finnas bakomliggande politiska motiv.

---

⁸ Sandgren, TfR 2005. s. 655–656.

1.6 Material

Till uppsatsen har källor och litteratur använts. Både källor och litteratur är av varierande ålder, från 1700-tal till nutid. Rättsfallen är från 80-talet och framåt.

Angående brott mot griftefrid är det glest om källor och litteratur. I förarbetena nämns paragrafen ofta ganska kortfattat och remissinstanserna har sällan tillägg. För den historiska tillbakablicken är de äldre källorna högst relevanta, hit hör exempelvis kommittéutlåtanden inför 1864 års strafflag och en samtida skrift av Nehrman. När det gäller den nyare lagstiftningen blir det magra utbudet källor mer problematiskt. En statlig offentlig utredning, en SOU, har inte sällan en politisk vinkling. Detsamma gäller propositioner. Där det är möjligt har jag understött ett påstående eller en fakta från SOU:er och propositioner med ytterligare en källa eller litteratur.

De domstolsavgöranden som förekommer i uppsatsen är nästan uteslutande från tingsrätter och hovrätter. För uppsatsens ämne är det ont om praxis från Högsta domstolen. Underrätternas domar saknar Högsta domstolens prejudikatvärde. De domar som trots detta förekommer i uppsatsen har valts ut för sina uttalanden och sin syn på hur 16 kap 10 § kan tolkas.

1.7 Forskningsläge

I efterdyningarna av en dokumentär om passagerarfartyget Estonias förlisning har analyser om lagstiftningens utformning påkallats angående lag (1995:732) om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia. Målet med analysen är, enligt inrikesminister Mikael Damberg, att åstadkomma en lagändring som tillåter dykning vid Estonia.⁹ Lagändringen

---

⁹ Kramsjö, Svenska Dagbladet 18/12 2020.

hoppas Damberg blir genomförd under första halvan av år 2021.¹⁰ Det är i nuläget inte möjligt att dyka vid vraket enligt 2 § i lag (1995:732) om skydd för gravfriden efter passagerarfartyget Estonia. Lagen och Estonia behandlas nedan i avsnitt 3.6.

Undersökningar om hur mänskliga kvarlevor hanteras vid offentliga museer återgavs i en rapport från Statens historiska museer. För att få en överblick över mänskliga kvarlevor vid offentliga museer gav regeringen Statens historiska museer ett utredningsuppdrag i oktober 2015. Utredningen skulle få fram en kunskapsöversikt över hur kvarlevor hanterades, hur museerna arbetade utifrån etiska frågor, hur museerna interagerade med varandra angående mänskliga kvarlevor samt belysa forskningsperspektiv. Utredningen utmynnade i rapporten Mänskliga kvarlevor vid offentliga museer.¹¹

Richard Åkerman diskuterar i artikeln 'Är det min eller är det jag? Äganderätt till kroppen' om vem som äger en kropp. Åkerman problematiserar genom att ge olika ideologiska perspektiv på äganderätt av en levande kropp¹². Angående döda kroppar konstaterar Åkerman att den svenska lagstiftningen är väldigt rigid. Individen har inte andra valmöjligheter än vanlig begravning eller kremering. Det finns utrymme för att donera organ eller bli föremål för forskning eller undervisning, men utöver det kan individen inte önska annan behandling. Åkerman konstaterar att lagstiftaren inte gett något utrymme för önskemål som krockar med traditionella värderingar och begravningssätt.¹³

1.8 Etiska övervägningar

Rättsfall som prövar brott mot griftefrid innehåller ibland makabra, integritetskränkande och stötande detaljer. I uppsatsen är grova detaljer

---

¹⁰ Svenska Dagbladet, Regeringen möjliggör undersökningar av Estonia 19/12 2020.

¹¹ Drenzel m.fl. s. 9–10.

¹² Åkerman, SvJT 2003 s. 654–659.

¹³ Ibid. s. 660–661.

endast återgivna om det finns skäl för det inför en vidare argumentation eller analys. I de domar som förekommer i uppsatsen finns namnen på de inblandade kvar i originaldokumenten. Domarna kommer från tingsrätter och hovrätter. Från underrätterna krävs det ofta mer än en snabb internetsökning för att få tag på domen. Jag har därför, av integritetsskäl, valt att förkorta de namn som förekommer med T för den tilltalade och A för den avlidne.

1.9 Disposition

I avsnitt 2 tas den historiska framväxten upp, uppdelad på tre tidsperioder samt hur paragrafen ändrades på 1990-talet. I avsnitt 3 behandlas nu gällande lagstiftning. I 3.1 och 3.2 behandlas pietet och anhöriga, två uttalade skyddsintressen i förarbeten och doktrin. Viloplatsens skydd tas upp i avsnitt 3.3. I 3.4 redogörs kort för vad som är tillåtet att göra med äldre kvarlevor. I 3.5 redogörs för fallet med skelettkvinnan, där man prövade och diskuterade kring skyddsvärdet för okända, obegravda kvarlevor. Estonia tas upp i avsnitt 3.6. Analys och slutsatser finns i avsnitt 4.

2 Historik

2.1 Från medeltid till 1734 års lag

Stadganden angående brott som begås mot döda personer förekom redan i landskapslagarna. I Förberedande utkast till ny strafflag nämner Thyrén ett flertal landskapslagar som tar upp bestämmelser om plundring av lik, bland annat Östergötlands landslag, Upplandslagen och Hälsinglands landslag. I Smålands landslag finns det även ett straffstadgande för den som olovligen gräver upp lik. I landskapslagarna skilde man inte på obegravda eller begravda lik och man skiljde heller inte på plundring av en person man själv dödat eller annat lik. Sådan åtskillnad förekom i samtida sydgermanska lagar.¹⁴

Under sent 1600- och tidigt 1700-tal kom ett flertal förslag till vad som skulle straffas angående olovlig hantering av döda. I Förslag till Tjuvabalken 1696 ansågs att stöld från död eller sovande ute på marken skulle straffas. I Förslag till Tjuvabalken 1706 avsåg man straffa den som gräver upp lik men enbart om liket grävdes upp i samband med inbrott i kyrka och likhus, ”Den som bryter sig in i kyrckian och likhuset och uppgräfwet de döda och stiähl svepning eller kistebeklädnad”.¹⁵ I 1717 års Förslag till Tjuvabalken straffades stöld som skedde i samband med att man grävde upp ett lik, ”then som stiäl utur likhuset, eller uppgräfwet någon dödan och stiäl swepning eller kistobeklädnad”.¹⁶ Man behöll den tanken i den slutgiltiga lagtexten i 1734 års lag, i 46 kap 4 §.¹⁷ I 1734 års lag fanns ytterligare en bestämmelse som reglerade brott mot de döda: 42 kap 4 §. Paragrafen nämner de fall där man från en död man svikligen tar kläder, smide eller annat.

---

¹⁴ SOU 1933:6 s 164.

¹⁵ Ibid. s. 183.

¹⁶ Ibid. s. 183.

¹⁷ Ibid. s. 183.

42 kap 4 § Missgärningsbalken 1734 års lag

Tager någor swikeliga af barn, som yngre är, än tolf år, eller af then, som afwita är, kläder, smide eller annat, hwad helst the å sig bära; eller stial någor i badstufwu; eller af then, i swår siukdom ligger; eller af någon död menniskia; eller af sofwande å marken; eller ther almän farsot i hus är: ware ock lag samma.

46 kap 4 § Missgärningsbalken 1734 års lag

Samma lag ware om then, som stial i något likhus, eller gräfwere up död kropp, ock tager swepning, kista eller klädnad, eller stial i fattigstufwu, eller i kyrkians wapnhus, eller ur fattigböbo, som utom Kyrkio är.

Den ovan citerade paragrafen 46 kap 4 § MB reglerade stöld antingen i likhus eller från ett uppgrävt lik. I SOU 1992/16 anges att det var en försvarande omständighet att man grävde upp en kropp, men det var inte straffbart. Det krävdes att man faktiskt stal från liket.¹⁸ Thyren, å andra sidan, skriver att uppgrävande utan stöld liksom annan ”misshandel” av lik straffades med ett arbiträrt straff i praxis.¹⁹

Det fanns ytterligare regler om de dödas kroppar. David Nehrman Ehrenstråle nämner ett flertal i Inledning til then swenska jurisprudentiam criminalem efter Sweriges rikes lag och stadgar. Det fanns bland annat särskilda regler om att de som steglats, bränts på bål eller hängts inte fick åtnjuta en begravning. Missgärningsmän kunde lämnas till anatomiska undersökningar. Det fanns även regler om att de som var begravda skulle lämnas orörda i fina gravar ”för theras skul, som ther hwila”²⁰ samt regler om kungars och andra hedervärda mäns gravar. Dessa fick inte förstöras, utan skulle till den dödes åminnelse hållas och förbättras vid behov.²¹

Regeln om att gravarna skulle lämnas orörda, och att kungar och hedervärda män hållas och förbättras vid behov, tycks tala för att man såg

---

¹⁸ SOU 1992:16 s. 59.

¹⁹ SOU 1933:6 s. 190.

²⁰ Nehrman s. 199.

²¹ Ibid s. 198–199.

ett mervärde i själva viloplatsen. Likaså verkar den praxis Thyren hänvisar till tala för att man inte såg med blida ögon på uppgrävande av lik.

2.2 Från 1864 års strafflag till brottsbalkens införande

I Rätt och ära beskriver Nelson kort om hur 11 kap 4 § strafflagen växte fram. Nelson nämner Lagkommitténs Förslag till allmän Criminallag från 1832, där den dödes vila ges särskild uppmärksamhet.²² ”Helgden af de dödas hwilorum har förantedt Commiteen att här föreslå ett sjelfständigt straff å störandet av griftefrid, derigenom att man upptager eller eljest mißhandlar lik, som i graf lagdt är, enär sådant brott kan förekomma särskildt, eller utan att, såsom i 46 kap. 4 §. M. B. antages, wara med tjufnad förenadt.”²³ Kommittén presenterade ett nytt begrepp, griftefrid. Den föreslagna paragrafen infördes bland fridsbrotten.²⁴

Vidare nämner Nelson Lagberedningens förslag 1844-45 om ett skydd som skulle gälla även obegravet lik. Förslaget tillkom efter en uppmaning från Högsta domstolen. Förslaget antogs och blev sedermera del av lagtexten, i 11 kap 4 § 1864 års strafflag.²⁵

11 kap 4 § SL

Störer man griftefrid, i ty att man olofligen upptager eller eljest mißhandlar lik, som i graf lagdt är; dömes till fängelse i högst sex månader eller straffarbete i högst två år. Mißhandlar man obegravwet lik; straffes med böter, dock ej under tjugofem Riksdaler, eller fängelse i högst sex månader.

1846 års strafflag innehöll således ett skydd för begravda liksom obegravda lik. Det fanns inte ett krav på att ”misshandel” av lik skedde i samband med

---

²² Nelson s. 329.

²³ Förslag till allmän Criminallag, 1832, s. 42.

²⁴ Nelson s. 329.

²⁵ Ibid. s. 329

plundring, vilket var fallet i 1734 års lag. En bakomliggande tanke för kommitténs förslag var just helgden i de dödas vilorum.

I sitt Förberedande utkast till strafflag föreslog Thyrén ett införande av två bestämmelser: en till skydd för lik och en bestämmelse till skydd för graven: ”*Str. L. 11:4* uppställer straffskydd för *lik*, begravet eller obegravet, men icke för *grav* som sådan. Flertalet lagar (varibland den finska, danska, holländska, tyska och österrikiska) stadga i detta sammanhang straffskydd såväl för grav som för lik, och det synes väl befogat att straffa såväl skymfande ofog å grav (eller gravmonument) som obehörigt öppnande av grav (även utan likets »upptagande« eller »misshandlande«). I och med tillkomsten av eldbegängelse synes såväl aska efter död, som undergått sådan, böra skyddas lika med lik, som även urna el. dyl., där askan förvaras, lika med grav”.²⁶ Thyrén föreslog alltså att även graven som sådan skulle skyddas av lagen. Ett skymfande ofog på en grav eller ett monument, utan krav på att lik tas upp eller misshandlas, föreslogs vara straffbart. Thyrens förslag om skydd för graven, liksom att även aska och urnor skulle omfattas av skyddet, infördes i 1948 års lag.²⁷

11 kap 9 § SL 1948

Där någon obehörigen flyttar, skadar eller skymfligen behandlar lik eller avlidens aska, öppnar grav eller eljest gör skada eller ofog på kista, urna, grav eller annat de dödas vilorum eller på gravvård, dömes för brott mot griftefrid till fängelse eller böter.

Skydd av aska och urnor var inte aktuellt när 1864 års lag trädde i kraft på grund av att kremering inte var särskilt vanligt.²⁸ Det var inte förrän på 1880-talet kremeringen verkligen fick fart i och med att man konstruerade särskilda förbränningsugnar. Kremering hade förekommit tidigare och varit föremål för såväl religiösa som etiska diskussioner. Innan förbränningsugnarnas tid skedde kremering på bål. Ett argument mot

---

²⁶ SOU 1933:6 s. 213–214.

²⁷ Nelson s. 329.

²⁸ SOU 1992:16 s. 60.

kremering var att kättare och häxor bränders på bål och att det därför kunde anses anstötligt att kremera andra.²⁹

Nelson kommenterade Lagkommitténs och Thyréns uppfattning om de dödas helgd, ”Lagkommittén hade helt viss rätt i sin tanke, att de döda borde vara fredade för alla angrepp, och detta skydd bör, såsom Thyréns först föreslagit och nu genomförts, utsträckas också till deras vilorum eller gravvård över dem. Det vore för känslan stötande att låta skymflig behandling och annat ofog mot död man och hans vilorum få obeivrat försiggå”.³⁰

Skillnaden mellan brottsbalkens paragraf och 1948 års lag var straffangivelsen på fängelse i högst sex månader. När brottsbalken infördes löd lagtexten:

Den som obehörigen flyttar, skadar eller skymfligen behandlar lik eller avlidens aska, öppnar grav eller eljest gör skada eller ofog på kista, urna, grav eller annat de dödas vilorum eller på gravvård, dömes för brott mot griftefrid till böter eller fängelse i högst sex månader.

2.3 Ändringar i brottsbalken

Skyddsintressena bakom brott mot griftefrid diskuterades med anslutning till att påföljden ändrades. Nedan redogörs för argument som framförts i en proposition, en SOU samt i några tingsrättsdomar.

Straffskalan för brott mot griftefrid ändrades år 1993 från högst sex månaders fängelse till högst två års fängelse. I proposition 1992/93:141 motiverade man en höjning till två års fängelse med att vissa gärningar har ett högre straffvärde än sex månader. Propositionen ger styckningar som exempel på en sådan gärning.³¹

---

²⁹ SOU 1992:16 s. 70.

³⁰ Nelson s. 329–330.

³¹ Prop. 1992/93:141 s. 43.

I Transplantationsutredningens slutbetänkande SOU 1992:16 Kroppen efter döden föreslogs införande av grovt brott med en straffskala om högst fyra års fängelse.³² I SOU 1992:16 hänvisas till två tingsrättsdomar från Göteborgs tingsrätt. I det förstnämnda fallet hade en person orsakat en annans död, styckat kroppen och därefter lämnat den i terrängen. Tingsrätten ställde sig frågan huruvida den sortens grovt kränkande gärning gentemot en avliden och dennes anhöriga var tänkt att hamna under brott mot griftefrid. I det andra fallet hade en kvinna avlidit. Gärningsmannen var rädd att bli anklagad för hennes död. För att undvika detta transporterade han ut kroppen till en skog, dränkte den i bensin och tände eld på kroppen. Här ansåg tingsrätten att brottet var grovt. Straffskalan var vid denna tid högst sex månaders fängelse och föreföll enligt tingsrätten syfta till att straffa lindrigare brott. Det fanns, enligt tingsrätten, behov av en straffskala som omfattade även grövre brott.³³ SOU:n sällade sig till tingsrättens uppfattning att den typen av grova kränkningar inte är representerade i straffskalan. Utredarna föreslog ett införande av grovt brott, med en straffskala på fängelse i högst fyra år.³⁴ Proposition 1992/93:141 ansåg utredningens förslag vara för långtgående och nöjde sig med två år. Ingen av remissinstanserna berörde förslaget om höjning till två år särskilt.³⁵

Om man ser till påföljdsdiskussionen lyfts särskilt två skyddsintressen fram: de anhörigas och den dödes. Tingsrätternas motiveringar synes grunda sig i att vissa typer av skändningar är så grova och skymfande att det bör föranleda ett längre fängelsestraff.

---

³² SOU 1992:16 s. 306.

³³ Ibid. s. 65-66.

³⁴ Ibid. s. 306-307.

³⁵ Prop. 1992/93:141 s. 43-44.

3 Gällande lagstiftning

3.1 Pietet

För brott mot griftefrid är pietet ett centralt begrepp. I boken *Brotten mot allmänheten och staten* framför Ulväng m.fl. att bestämmelsens syfte är att skydda ett allmänt omfattande intresse av att pietet iakttas.³⁶

I SOU 1992:16 *Kroppen efter döden* utreds förfaranden med döda kroppar, liksom de överväganden som behöver göras angående behandlingen av avlidna kroppar.³⁷ I SOU:n förs en diskussion kring pietet. När man talar om pietet angående avlidna, innebär begreppet att en avlidens kropp ska behandlas respektfullt. Ett resonemang som framförs i SOU:n är att många människor känner stor olust inför tanken att antingen den egna eller en anhörigs kropp skändas. Det ligger i allas intresse av att alla avlidna kroppar, kända som okända, respekteras då det ökar sannolikheten att den egna kroppen behandlas med respekt. Det är därför inte möjligt att som individ avstå från rätten att behandlas pietetsfullt.³⁸

Pietet påverkas av en hur lång tid som förflutit sedan dödsfallet. I SOU:n anförs att pietets känslan minskar ju längre tid som gått. Ett exempel på när detta sker är när arkeologiska fynd av människokroppar ställs ut i museer, ”I sådana fall är uppenbarligen gränsen mellan en avliden människa och ett föremål mycket diffus”.³⁹

3.2 Anhöriga

Angående brott mot griftefrid och anhöriga skriver Nelson att ”Det bör anmärkas, att skyddsbehovet ådagalagts även vid fall, där den skymfliga

---

³⁶ Ulväng m.fl. s. 217.

³⁷ SOU 1992:16 s. 11.

³⁸ *Ibid.* s. 102–103.

³⁹ *Ibid.* s. 103.

behandlingen avsett att kränka icke blott den avlidne utan även medelbart anförvanterna”.⁴⁰ Nelson menar att det inte bara är den avlidne som söks skyddas av bestämmelsen; även anförvanterna, de anhöriga, ska skyddas från den kränkning en skändning kan innebära.

Beviskravet för brott mot griftefrid prövades av Högsta domstolen i NJA 2003 s. 113. Högsta domstolen friade den åtalade. Det är dock värt att uppmärksamma hovrättens resonemang angående påföljden hovrätten dömde ut när den dömde den åtalade. ”Det brott mot griftefrid som T [min förkortning] har gjort sig skyldig till innebär att han har gömt undan A:s [min förkortning] kropp. Gärningen innebär inte bara att han har visat bristande respekt för den avlidne utan också att han förorsakat de efterlevande extra lidande. A:s [min förkortning] familj har genom hans agerande svävat i ovisshet angående huruvida A [min förkortning] varit i livet eller ej och de har berövats möjligheten att få en grav att gå till.” Hovrätten tar här hänsyn till inte bara den avlidne utan även de anhöriga. Resonemanget klingar väl samman med det Nelson framförde. Just avskedet påtalas på samma sätt som tingsrätten gjorde i B 1395-18 från Svea hovrätt. I målet fördes en diskussion om straffvärde och skyddsintressen. En kvinna avled i samband med ett bråk med sin make. Efter en tid fann man delar av hennes styckade kropp i en avställd bil i ett garage. Den åtalade, maken, friades från misstankar om mord men erkände skändning av kroppen och dömdes för brott mot griftefrid. Tingsrätten konstaterade att brott mot griftefrid var styrkt, och uttalade: ”Gärningen, vars osmaklighet, skändlighet och skymflighet är ytterst påtaglig, har ett mycket högt straffvärde”. Angående påföljdsfrågan anförde tingsrätten:

Oavsett om T [min förkortning] undanskaffat delar av den styckade kroppen genom att elda upp dem eller om han skaffat undan dem på annat sätt, har han omöjliggjort för närstående till A [min förkortning] att begrava hela kroppen, vilket för många innebär stor ångest eftersom att begrava våra döda är det sätt på vilket den döda och dennas efterlevande ska finna viss ro. T [min

---

⁴⁰ Nelson s. 330.

förkortning] har slutligen, med de delar han inte förmått göra sig av med, lämnat dessa i plastpåsar i en gammal bil för att ruttna.

Straffvärdet för den beskrivna gärningen är högt. Straffvärdet är så högt att straffskalan för denna typ av agerande inte framstår som rimlig, då straffet är begränsat till högst två års fängelse. Självklart går det att fundera ut ännu obehagligare och mer förnedrande sätt att hantera en avliden kropp. Men oavsett om det skulle finnas ”värre” sätt att skymfa en död människa, anser tingsrätten att straffvärdet för nu aktuellt brott ligger på två års fängelse och att det således slår i taket på straffskalan.

Tingsrätten bestämmer därför straffet utifrån straffvärdet och med den begränsning som straffskalan innefattar till fängelse i två år.

Tingsrätten lyfter att mannen berövat de anhöriga möjligheten att begrava hela kroppen, liksom det skändliga sätt han lämnat kvarlevorna på. Straffvärdet för detta anser tingsrätten vara högre än ett fängelsestraff på två år. Tingsrättens ordval är påfallande starkt. Det syns inte minst i avsnittet om förverkande, där tingsrätten skriver: ”Den för ändamålet införskaffade tigersågen har använts i det *makabra* arbetet med att stycka A:s kropp [min förkortning och min kursivering]”. Hovrätten har inte uttalat något annat än att ”Hovrätten godtar tingsrättens bedömning när det gäller straffvärdet”.

Liksom i de två ovan nämnda fallen från Göteborgs tingsrätt och uttalandet i SOU:n och propositionen framförs argument om att graden av skändning påverkar straffvärdet. I fallet från 2018 lyfts också fram de anhörigas möjlighet att begrava en hel kropp. Tingsrätten ser begravningen som viktig för de efterlevande och lyfter den särskilt i sin motivering till domslutet. Det synes som om tingsrätten här lägger stor vikt vid de anhörigas avsked.

3.3 Skydd för viloplats

16 kap 10 § BrB tillförsäkrar ett skydd för viloplatsen. Skyddet infördes, som anförts i avsnitt 2.2, i 11 kap 9 § 1948 års strafflag. I lagtexten står att den som gör skada eller ofog på kista, urna, grav eller annat de dödas vilorum eller på gravvård, döms för brott mot griftefrid. En gravvård är, enligt nationalencyklopedin, ett minnesmärke vid en grav. Gravvården kan vara av sten, järn eller trä.⁴¹

Ulväng m.fl. skriver att inte hela kyrkogården omfattas av skyddet. En häck runt en kyrkogård omfattas inte av paragrafens skydd, till skillnad från de växter och träd som befinner sig på en grav. På kyrkogårdar torde, enligt författarna, där belägna minnesvårdar anses som gravvårdar och därmed omfattas av skyddet. Det spelar inte någon roll att kroppen inte ligger där, exempelvis för att personen drunknat och inte återfunnits. Skyddet gäller ändå.⁴²

I mål RH 1997:54 åtalades tre ungdomar som vandaliserat tre kyrkogårdar i Uppsala. På Vaksala kyrkogård hade de haft sönder eller vält omkull 35 gravvårdar samt sparkat sönder gravlyktor och kransar. På Gamla Kyrkogården hade de klottrat på två gravvårdar samt på kapellets port med vit färg. Klottret hade en satanistisk prägel. På Berthaga kyrkogård hade de klottrat på ett femtontal gravstenar samt på klockstapeln och kapellet. Även här var det satanistiska budskap med vit färg. De hade dessutom vält, och försökt välla, ca 65 gravvårdar samt sparkat eller kastat omkring gravlyktor och kransar. Tingsrätten ansåg att de gjort sig skyldiga till grov skadegörelse samt brott mot griftefrid under samtliga åtalspunkter. Tingsrätten anförde att ”De skador som uppstått på kyrkogården har varit synnerligen kännbara - särskilt för de anhöriga till de döda. Vidare utgör en kyrkogård bl.a. i egenskap av traditionell viloplats för de avlidna en plats av stor kulturell betydelse”.

---

⁴¹ Nationalencyklopedin, Gravvård.

⁴² Ulväng m.fl. s. 217–218.

Hovrätten gjorde en annorlunda bedömning. Först konstaterade hovrätten att en begravningsplats är särskilt skyddad i lagstiftningen, liksom de kulturhistoriska värden denna plats kan ha. Skydd för begravningsplatser finns bland annat i 4 kap 11-12 §§ i lag (1988:950) om kulturminnen m. m. liksom 2 kap 12 § begravningslagen (1990:1144). Vid den straffrättsliga bedömningen av gärningar som inte omfattas av brott mot griftefrid, exempelvis klotter på en kyrkport, ska det särskilda skyddet för begravningsplatser och platser med kulturhistoriskt värde beaktas, enligt hovrätten.

Gärningarna på Vaksala kyrkogård bedömdes som grov skadegörelse. Gärningarna utgjorde en grov kränkning av den ovan nämnda lagstiftningen. Gärningarna drabbade många anhöriga och skedde på ett systematiskt vis. Hovrätten fann inte skäl att även döma för brott mot griftefrid. Gärningarna på Gamla Kyrkogården bedömdes annorlunda. ”Att klottret består i ord och symboler som kan sättas i samband med satanism gör gärningen, med hänsyn till de intressekränkningar som sålunda har skett, särskilt klandervärd.” Klottret på gravstenarna ansågs vara brott mot griftefrid. Klottret på kapellporten ansågs vara skadegörelse. Gärningarna på Berthaga kyrkogård bedömdes vara grov skadegörelse.

I båda instanser lyftes de anhöriga. Instanserna lyfte även kyrkogårdars särskilda lagskydd. Hovrätten motiverade bedömningen av grov skadegörelse med hänvisning till de anhöriga liksom kyrkogårdens särställning, något tingsrätten istället verkade lägga in under brott mot griftefrid. I tingsrättens dom utgjorde det brott mot griftefrid att välta gravstenar, men inte i hovrätten.

3.4 Äldre kvarlevor

En forngrav faller in under lag (1988:950) om kulturminnen m. m. (kulturmiljölagen).⁴³ Forngravar utgör fornlämningar, 2 kap 1 § 1 st. 1 p.

---

⁴³ Ulväng m.fl. s. 218.

kulturmiljölagen och får inte åverkas, 2 kap 6 §. En fornlämning behöver inte anmälas eller registreras för att omfattas; den är skyddad automatiskt om den faller in under lagen.⁴⁴

Ett fornfynd är enligt 2 kap 3 § ett föremål som saknar ägare när den hittas och som antingen påträffas i eller vid en fornlämning och har samband med denna, alternativt påträffas under andra omständigheter och kan antas vara från tiden före 1850.

Vad som gäller för fornfynd i form av mänskliga kvarlevor förklaras i artikeln Äganderätten till kroppen En replik till Richard Åkerman. I artikeln reder Thomas Adlercreutz ut några felaktigheter om fornfynd och fornminnen som förekom i Åkermans artikel.⁴⁵ Adlercreutz konstaterar att äldre begravningsplatser som fortfarande används omfattas av begravningslagen och därmed inte blir fornlämningar. Det är inte klarlagt huruvida äldre ben som påträffas på begravningsplatsen ändå kan betraktas som fornfynd. Om delar av en aktiv begravningsplats är övergiven blir den övergivna platsen en fornlämning och dess kvarlevor tillfaller därmed staten. För att en kvarleva ska kunna tillfalla en upphittare måste röra sig om en enskild del; om det är flera delar som ligger tillsammans måste upphittaren erbjuda staten att få lösa in fyndet mot betalning, se 2 kap 4 § 2 st.⁴⁶ Om staten inte vill ha delarna så skulle det innebära att upphittaren blir ägare till alla delar.⁴⁷ Det finns alltså inga hinder mot att en upphittare kan få äganderätt till benrester, antingen för att en del hittas enskilt utanför en fornlämning eller för att staten inte vill ta emot delar som hittats tillsammans. De fornfynd som inte tillfaller upphittaren, exempelvis sådana som hittas i samband med en fornlämning eller som löses in, tillfaller staten. Om staten inte finner att kvarlevorna har ett osteologiskt intresse så begravs de igen.⁴⁸

Många äldre kvarlevor av arkeologiskt eller historiskt intresse finns utställda på museer eller blir föremål för arkeologiska undersökningar. I

---

⁴⁴ Adlerkreutz, Lexino, kommentaren till kulturmiljölagen 2 kap 1 §.

⁴⁵ Adlerkreutz, SvJT 2004 s. 809.

⁴⁶ Ibid. s. 809–810.

⁴⁷ Ibid. s. 816.

⁴⁸ Adlerkreutz, Lexino, kommentar till kulturmiljölagen 2 kap 3 §.

rapporten Mänskliga kvarlevor vid offentliga museer uppskattar rapportförfattarna att tiotusentals kvarlevor finns vid offentliga museer.⁴⁹ I en enkätundersökning svarade 39 museer (59% av de svarande) att kvarlevor visas i utställningar. 45 museer (68 % av de svarande) tillåter att forskare får låna samt ta prover från kvarlevor.⁵⁰

Ett exempel på utställda kvarlevor är Bockstensmannen. På 30-talet hittade två lantbrukare ett skelett i Bockstens mosse i Halland. Efter undersökningar visade det sig att mannen avlidit, troligen mördats, på 1300-talet. En utställning med Bockstensmannen och hans kläder finns på Varbergs museum.⁵¹ Ett annat arkeologiskt fynd med mänskliga kvarlevor är Vasaskeppet. Skeppet kantrade och sjönk nästan omedelbart under jungfrufärden år 1628. Av de ca 145 personer som befann sig på skeppet räknar man att ungefär 30 personer avled.⁵² Via hemsidan digitaltmuseum.se kan man se på kvarlevor som återfunnits på skeppet.⁵³ Ytterligare ett regalskepp som gick till botten var regalskeppet Kronan. Fartyget förliste 1676 under en strid sydost om Öland. Ungefär 40 man av uppskattningsvis 840 överlevde.⁵⁴ Från vraket har man bärgat ca 600 kg skelettdelar från människa. Man har genomfört undersökningar på delarna för att kunna forska på hur de åt, levde, såg ut, vilka sjukdomar de led av m. m.⁵⁵ Äldre kvarlevor kan bli föremål för äganderätt. Kvarlevor som hör samman med historiskt och arkeologiskt intressanta upptäckter får ställas ut samt bli föremål för forskning. Allmänintresset förefaller här få stå framför pieteten.

3.5 Skelettkvinnan

Vad som gäller för oidentifierade kvarlevor, exempelvis sådana som säljs över Internet, prövades av hovrätten för västra Sverige i mål HovR B 1270-

---

⁴⁹ Drenzel m.fl. s. 15.

⁵⁰ Ibid. s. 71–72 (bilaga 2).

⁵¹ Lihammer s. 42–46.

⁵² Ibid. s. 218–223.

⁵³ Vasamuseet, Sök i samlingen.

⁵⁴ Lihammer s. 222.

⁵⁵ Regalskeppet Kronan, Osteologi.

13. En kvinna från Göteborg fick i media namnet ”Skelettkvinnan”⁵⁶ efter ett polisingripande i kvinnans lägenhet. Hon hade ca 300 skelettdelar i lägenheten. Kvinnan förvarade kranier i plastpåsar och hade ett nästan komplett skelett liggandes på golvet. Kvinnan uppgav att hon köpt delarna för över fem år sedan via internet. Hon hade sålt och låtit skicka iväg tre kranier, en arm samt en ryggrad till en man i Uppsala. Åklagaren åtalade kvinnan för brott mot griftefrid.

Tingsrätten ansåg att 10 § 16 kap BrB var tillämplig på skelettdelarna. ”Bestämmelsen blir nämligen tillämplig så fort en person avlider, och straffskyddet består så länge som det finns några kvarlevor efter den avlidne. Att det är på det sättet bekräftas av att straffskyddet omfattar också aska efter kremering av en avliden person. Slutsatsen är att bestämmelsen om brott mot griftefrid är tillämplig på skelett, skelettdelar eller kranier.”

Den åtalades påstående om att handel med skelettdelar inte är uttryckligen förbjudet i Sverige bemötte tingsrätten med hänvisning till 10 § 16 kap BrB. Det finns, enligt tingsrätten, inte behov av ett uttryckligt förbud mot handel med skelettdelar då obehörig flytt av skelettdelar är förbjudet i 10 § 16 kap BrB. Att vissa av delarna tidigare varit undervisningsmaterial påverkar inte tillämpningen av paragrafen. Angående ”skymfligen” ansåg tingsrätten att förvaring av ben i matkassar och handel med delarna utgjorde skymflig behandling och dömde till brott mot griftefrid. I påföljdsfrågan diskuterar tingsrätten avsaknaden av praxis som påminner om det aktuella fallet. Tingsrätten beaktade att det inte fanns några kända anhöriga till de avlidna. Tingsrätten konstaterade även att det är ett brott mot svensk lag så fort skymfningen sker i Sverige, oberoende av varifrån kvarlevorna kommer.

Hovrätten friade kvinnan. Hovrätten tolkade lagrummet: ”Ordalydelsen i lagrummet talar därmed närmast för att skelett eller delar av skelett som inte ligger i kista, grav eller annat de dödas vilorum, och inte heller är avsedda

---

⁵⁶ Se Röstlund, Aftonbladet 16/9 2013 och Sydviik, Göteborgs-Posten 14/4 2016.

att hamna på sådan plats, inte omfattas av straffskyddet i 16 kap. 10 § brottsbalken”.

Hovrätten konsulterade därefter förarbeten och rättsfall. Hovrätten fann inte något som stöder att skelettdelarna omfattas. ”Det allmänna intresset av respekt och vördnad mot de avlidna måste anses väga tyngre beträffande en död obegravd kropp eller kvarlevor i en grav än i fråga om skelett eller skelettdelar som inte kan knytas till någon viss tidigare levande person och som inte tagits om hand eller är avsedda att tas om hand för kremering eller gravsättning.” Vidare anförde hovrätten att en vidare tolkning av paragrafen skulle få orimliga konsekvenser. Den som förvarar en skelettdel obehörigen, utan skymflig behandling, skulle då endast begå ett brott så fort skelettdelen förflyttades. Den vidare tolkningen skulle dessutom vara nästintill tidsmässigt obegränsad och omfatta alla skelettdelar, utan hänsyn till hur de hanterats innan, exempelvis om de köpts och sålts. Först när skelettdelen betraktas som en fornlämning upphör då paragrafens skydd.

3.6 Estonia

Straffbudet om brott mot griftefrid är nationellt begränsad.⁵⁷ En nationell begränsning kan innebära att handlingen måste begås i Sverige, en territoriell begränsning, eller att handlingen måste ha någon form av koppling till Sverige.⁵⁸ Brott mot griftefrid anses enligt Kriminalrättens grunder vara territoriellt begränsad.⁵⁹ Den som handlar i strid med 16 kap 10 § BrB utomlands begår därmed inte ett brott mot svensk lag.

Ett undantag från den territoriella begränsningen finns i lag (1995:732) om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia (hädanefter kallad Estonialagen).

Färjan Estonia sjönk strax efter midnatt den 28 september 1994. 852 personer omkom och 137 personer räddades. Regeringen beslutade att

---

⁵⁷Ulväng m.fl. s. 218.

⁵⁸ Asp m.fl. s. 198–199.

⁵⁹ Ibid. s. 202.

utlysa gravfrid över det område Estonia befann sig på samt att färjan skulle täckas över.⁶⁰ Ett övertäckande i kombination med rättslig reglering tänkte man skulle upprätthålla griftefriden. Efter Sjöfartsverkets förslag beslutade man den 2 mars 1995 att skapa en skalkonstruktion i betong.⁶¹

Övertäckningen avbröts 1996.⁶²

Regeringarna i Sverige, Finland och Estland undertecknade en överenskommelse angående Estonia den 23 februari 1995. Länderna skulle kriminalisera sådan verksamhet som kunde störa griftefriden för de avlidna. Överenskommelsen stipulerar även att de avlidna har sin sista vila i eller vid vraket. Vraket och området runt om ska därför behandlas med respekt.⁶³

Sverige kriminaliserade störande verksamhet genom införandet av lag (1995:732) om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia. 2 § stadgar att dykning och annan undervattensverksamhet inte får bedrivas i vraket eller det område som anges i 1 §. Den som bryter mot lagen döms till böter eller fängelse i högst 2 år, se 3 §. I propositionen motiverade man 3 § med: ”Den som stör gravfriden i vraket eller i dess närhet bör drabbas av en kännbar påföljd. Det ligger nära till hands att i denna del jämföra med straffstadgandet för brott mot griftefrid (16 kap. 10 § brottsbalken)”.⁶⁴ ”Det skydd för gravfriden vid Estonia som nu föreslås ligger nära det skydd som omfattas av straffbestämmelsen för brott mot griftefrid och bör därför ha samma straffskala. Därmed uppfylls också åtagandet i överenskommelsen med Estland och Finland om att den som stör gravfriden vid Estonia skall kunna dömas till fängelse.”⁶⁵

Enligt propositionen ses det som mer allvarligt att befatta sig med kroppar eller röra sig inne i vraket än att enbart röra sig i utkanten av området som anges i 1 §. För att ansvar ska uppstå krävs det enligt propositionen inte att griftefriden faktiskt har störts; det räcker med att

---

⁶⁰ Seibold, Svenska Dagbladet 28/9 2019.

⁶¹ Prop. 1994/95:190 s. 6.

⁶² Seibold, Svenska Dagbladet 28/9 2019.

⁶³ Prop. 1994/95:190 s. 7.

⁶⁴ Ibid. s. 9.

⁶⁵ Ibid. s. 9.

gärningen strider mot 2 §.⁶⁶ Intressant här är att det bedöms som störande att bara befinna sig vid vraket. Att faktiskt befatta sig med kroppar, flytta runt dem, röra dem mm., inte krävs för lagbrott.

I dokumentären ”Estonia – fyndet som ändrar allt” har dokumentärskaparna filmat vraket med en undervattensrobot. Dokumentären belyser oklarheter som kringgärdar Estonias förlisning. Två av de inblandade i dokumentären har åtalats för brott mot Estonialagen. Tingsrättsförhandlingen väntas hållas den 25-26 januari 2021. I en artikel i Bohusläningen intervjuas en av de åtalade. Han uppgav att dokumentären vore meningslös utan dykningarna. De ville få svar på varför färjan sjönk samt hur man i framtiden ska agera för att något liknande inte ska ske igen. Ulrika Hyllert, journalistförbundets ordförande, anser att åtalet är obefogat. Hon menar att allmänintresset för Estonias förlisning är stort. Enligt Hyllert vore det fel om Estonialagen kriminaliserar dylik journalistisk granskning. Hyllert säger att det hade varit önskvärt om regeringen motiverat varför journalistisk verksamhet inte är uttryckligen undantaget.⁶⁷ Hyllerts och dokumentärfilmarens åsikt förefaller vara att allmänintresset för katastrofen väger tyngre än vad lagstiftaren ansett.

Efter den uppmärksamhet dokumentären fick, beslöt regeringen att analysera Estonialagens utformning, i syfte att tillåta viss dykning vid Estonia.⁶⁸ Förhoppningen från regeringens sida är att lagändringen blir genomförd under första halvan av år 2021.⁶⁹

---

⁶⁶ Prop. 1994/95:190 s. 11.

⁶⁷ Andersson, Bohusläningen 10/12 2020.

⁶⁸ Kramsjö, Svenska Dagbladet 18/12 2020.

⁶⁹ Svenska Dagbladet, Regeringen möjliggör undersökning av Estonia, 19/12 2020.

4 Analys och slutsatser

Att behandla döda på ett skymfligt sätt, genom stöld, uppgrävande eller misshandel, har setts med sträng blick under många hundra år. Viloplatsens helgd har erkänts sedan åtminstone Nehrman's tid. De värderingar som framkommer i ordalydelsen hos 16 kap 10 § BrB, som skymflig behandling, obehörig flytt av lik, liksom åverkan på viloplatsen, har följt med under historiens lopp. Värderingarna förefaller inte ha förändrats mycket, snarare breddats. På senare tid har straffet skärpts och Estonialagen ser mycket skarpt på störande verksamhet.

Avgörande för effekten av skyddsintressena tycks vara hur nära in på brottet är. En skändning efter ett våldsbrott straffas hårt. De anhöriga får veta att den döde skändats och kanske har de inte en hel kropp att begrava. Allmänintresset av att nyligen avlidna behandlas pietetsfullt är stort. Samma reaktion får inte alla kvarlevor. Allmänintresset av att straffa ”skymfligt” beteende är inte densamma för okända, obegravda kvarlevor. För äldre kvarlevor kan allmänintresset vara att ställa ut dem och forska på dem; de kan i vissa fall även bli föremål för äganderätt. För viloplatsens helgd är det skilda bud. Att välta gravstenar utgör skadegörelse. Att klottra satanistiska budskap utgör brott mot griftefrid. Att befinna sig vid Estonia utgör, för närvarande, brott mot Estonialagen. På grund av paragrafens vaga utformning och den begränsade mängd praxis som finns, är det inte klart vad som gäller för alla slags kvarlevor. Vissa frågor lämnas utan svar. Är en påse med aska skyddad på ett annat sätt än en odaterad, oidentifierad urna? Finns det en risk att begravda kvarlevor grävs upp och säljs över Internet?

En springande punkt för när paragrafen blir tillämplig synes vara det samtida allmänintresset. Paragrafen ligger, trots allt, under kapitlet brott mot allmän ordning. Allmänintresset av att döda behandlas värdigt sträcker sig inte hur långt som helst. Tid, anhöriga och identitet tycks spela roll. Vad som utgör allmänintresse har skiftat. Tidigare var stöld från avlidna, särskilt om de låg i kyrka, särskilt reglerat. Under Nehrman's tid var exempelvis

missgärningsmän inte skyddade från oönskad forskning. Idag verkar oidentifierade, obegravda skelettdelar köpta över Internet inte omfattas av paragrafens skydd. Allmänintresset för de som följde med ett skepp ner i djupet för några hundra år sedan är utställning och forskning.

Allmänintresset för Estonias offer var för 25 år sedan att absolut inte störas, denna höst argumenterar vissa för att allmänintresset är att få reda på hur färjan sjönk. Samtidens nycker och värderingar påverkar synen på de avlidna. De grundläggande värderingarna verkar inte ha förändrats nämnvärt. Vilken effekt paragrafen får synes däremot bero på vem som bedömer, och när. Att vara begravnen i utmärkt grav verkar vara ett säkert kort, åtminstone för en tid framöver. Vad som sker med kvarlevorna sedan, det är upp till samtiden.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Otryckta källor

Vasamuseet, Sök i samlingen, (17/12 2020),

<https://www.vasamuseet.se/samlingar/sok-i-samlingen>. Kommer från DigitaltMuseum.

Tryckta källor

Förslag till allmän Criminallag, 1832.

SOU 1933/6 Förberedande utkast till strafflag. Speciella delen XI.

SOU 1992/16 Kroppen efter döden.

Prop. 1992/93:141 om ändring i brottsbalken m. m.

Prop. 1994/95:190 Skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia.

Elektroniska källor

Andersson, Jan, 'Henrik filmade vid Estonia – nu åtalas han i Göteborg', Bohusläningen 10/12 2020 (17/12 2020), <http://www.bohuslaningen.se>.

Adlercreutz, Thomas (17/12 2020) kommentaren till 2 kap 1 § kulturmiljölagen. Lexino, <http://juno.se>.

Adlercreutz, Thomas (20/12 2020) kommentaren till 2 kap 3 § kulturmiljölagen. Lexino, <http://juno.se>.

Kramsjö, Britta, 'Regeringen vill tillåta dykningar vid Estonia', Svenska Dagbladet 18/12 2020 (20/12 2020), <http://www.svd.se>.

Nationalencyklopedin, Gravvård, (17/12 2020), <http://www.ne.se>.

Regalskeppet Kronan, Osteologi, (17/12 2020),
<https://www.regalskeppetkronan.se/forskning/osteologi/>.

Röstlund, Lisa, 'Skelettkvinnan i rätten i dag', Aftonbladet 16/9 2013 (17/12 2020), <http://www.aftonbladet.se>.

Svenska Dagbladet, 'Regeringen möjliggör undersökningar av Estonia', 19/12 2020 (19/12 2020), <http://www.svd.se>.

Sydvik, Per, "'Skelettkvinnan' Helena fri – igen', Göteborgs-Posten 14/4 2016 (17/12 2020), <http://www.gp.se>.

Seibold, Britt-Marie, '25 år sedan Estonia sjönk – rättsprocesser fortsätter', Svenska Dagbladet 28/9 2019 (17/12 2020), <http://www.svd.se>.

Litteratur

Adlercreutz, Thomas, 'Äganderätten till kroppen En replik till Richard Åkerman', *SvJT* 2004 s. 809-817.

Asp, Petter; Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils (2010), *Kriminalrättens grunder*. Iustus.

Drenzel, Leena; Gustafsson Reinuis, Lotten; Hauptman, Katherine; Hejll, Lena och Svanberg, Fredrik (2016), *Mänskliga kvarlevor vid offentliga museer: en kunskapsöversikt*. Statens historiska museer.

Lihammer, Anna (2014), *Arkeologiska upptäckter i Sverige*. Historiska Media.

Nehrman Ehrenstråle, David (1756), *Inledning til then swenska jurisprudentiam criminalem, efter Sveriges rikets lag och stadgar, författad av David Nehrman*. Stockholm och Upsala hos Gottfried Kiesewetter. Tryckt hos directeuren Carl Gustav Berling i Lund.

Nelson, Alvar (1950) *Rätt och ära*. Almqvist och Wiksells boktryckeri AB.

Sandgren, Claes, 'Är rättsdogmatiken dogmatisk?', *TfR* 2005 s. 648-656.

Ulväng, Magnus; Jareborg, Nils; Friberg, Sandra och Asp, Petter (2014), *Brotten mot allmänheten och staten*. Iustus.

Åkerman, Richard, 'Är det min eller är det jag? Äganderätt till kroppen', *SvJT* 2003 s. 651-668.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 2003 s. 113.

Hovrätt

Svea hovrätt, RH 1997:54.

Svea hovrätt, RH 1997:79.

Hovrätten för Västra Sverige, B 1270-13, 8/10 2013.

Svea hovrätt, B 1395-18, 23/5 2018.